

Suomen Merentutkijat - Havsforskarna i Finland ry (SMT) esittää lausuntonaan mietinnöstä "Tutkimuslaitokset ja tutkimusrahoitus - ehdotus kokonaisuudistukseksi" seuraavan.

Yhteenveto

Suomen Merentutkijat - Havsforskarna i Finland ry

- pitää kokonaisuudistusta perusteltuna, ja esittää että uudistuksen toteuttamistapa otettaisiin vielä asiantuntijaryhmän ehdotustakin laajempaan valmisteluun uudesta näkökulmasta ennen päätösten tekemistä
- pitää asiantuntijaryhmän ehdotusta Ilmatieteen laitoksen ja Suomen ympäristökeskuksen yhdistämisestä merentutkimuksen kannalta riittämättömänä ja esittää, että harkittaisiin mereen liittyvät luonnontieteellisen tutkimuksen kokoamista yhteen ainakin Ilmatieteen laitoksesta, Suomen ympäristökeskuksesta, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksesta ja Geologian tutkimuskeskuksesta
- esittää eduskunnan lausuman 10.12.2008 ja hallitusohjelman tavoitteen mukaisesti luonnontieteellisen, teknisen ja yhteiskuntatieteellisen mereen liittyvän tutkimuksen muodostaman ytimen ympärille rakentuvan merialaa laajemmin yhdistävän kokonaisuuden luomista kansainvälisesti vetovoimaiseksi keskuksiksi
 - o Suomen nostamiseksi Itämerentutkimuksen ja Itämeri-asioiden johtavaksi toimijaksi mm. hallitusohjelman tavoitteleman Itämeri-asioiden koordinaation parantamiseksi
 - o Hallituksen toiminnan tukemiseksi EU:n yhdenmetyt meripolitiikan alalla
 - o Suomen meriklusterin kansainvälisten toimintaedellytysten turvaamiseksi ja nostamiseksi Arktisen meritekniikan globaalisti merkittäväksi tai johtavaksi toimijaksi hallituksen Arktisten linjausten mukaisesti ja Suomen nostamiseksi kylmien merien ekologian erikoisosajaksi
 - o Suomen merialan yleiseksi kehittämiseksi "sinisen talouden" mahdollisuuksien hyödyntämiseksi ja alan koulutus- ja asiantuntemustason pitämiseksi huipputasolla ottaen huomioon Suomen asema maailman mitassa merkittävänä saaristovaltiona ja merikuljetusten merkityksen maamme taloudelle

- toivoo, että tutkimuslaitosten henkilökunta aktivoitaisiin uudistusvoimaksi tarkastelemalla ennakkoluulottomasti miten eri laitoksiin sijoitetut voimavarat voitaisiin koota alakohtaisella tavalla innostaviksi kokonaisuuksiksi
- pitää hyvänä, että valtion tutkimuksen ohjausta uudistetaan sektorirajat ylittävällä tavalla ja toteaa, että nykyistä valtion tutkimuslaitosten tulosoajasta vuosittain asetettavilla tulostavoitteilla ja niiden toteutumisen seurannalla on kehitettävä tulosoajien ja päätöksentekijöiden vuorovaikutusta tehostamalla
- toteaa, että rahoituksen uudistamisessa olisi otettava huomioon tutkijoiden kouluttamiseen ja verkostoitumiseen vaadittavan ajan pituus, joten uudistus tulisi harkita siten, ettei se vaaranna valtion tutkimusresurssien säilymistä
- katsoo, että mikäli tilaaja-tuottajamalliin pyritään, tulee varmistaa tutkimuksen autonomisuus ja tulosten riippumattomuus tilaajasta
- katsoo, että yhteiskunnan tulee varmistaa se, että valtion tutkimustarpeet määrittelee viimekädessä yhteiskunta eikä lyhytjänteinen taloudellinen etu tai pieni joukko koti- tai ulkomaisia asiantuntijoita
- katsoo, että uudistuksessa tulee varmistaa myös pitkäjänteinen luonnonilmiöiden seuranta ja sellainenkin yhteiskunnan kulttuuri- ja tietoperintöä kartuttava ja vaaliva tutkimus, jolla ei ole välitöntä tilaajaa tai taloudellista merkitystä
- yhtyy asiantuntijaryhmän kantaan tutkimuslaitosten ja yliopistojen yhteistyön tärkeydestä ja toteaa, että merentutkimuksen alalla tämä on aina ollut sekä välttämätöntä, että vallitseva käytäntö yliopistojen rajallisten voimavarojen takia

Yksityiskohtaisemmat perustelut

Uudistuksen toteuttamistapa merialan kannalta

SMT pitää hyvänä, että valtioneuvosto ottaa kokonaistarkasteluun valtion tutkimuslaitosten ja tutkimusrahoituksen uudistamisen. Näin mittavan uudistuksen valmistelussa on perusteltua tarkastella tilannetta kokonaan uudesta näkökulmasta mieluummin kuin olemassa olevia laitoksia yhdistelemällä.

SMT korostaa erityisesti meriasioita ottaen huomioon eduskunnan lausuman laaja-alaisesta merikeskuksesta vuodelta 2008 ja nykyisen hallitusohjelman tavoitteen Itämeren tutkimuksen kokoamisesta yhteen monitieteelliseksi keskuksiksi. SMT katsoo, että meripolitiikan ollessa yhä tärkeämpi EU politiikan osa ja hallitusten välisen yhteistyön alue ja koska meriklusterilla on kansantaloutemme merkittävä vaikutus, olisi paikallaan tarkastella merialan koordinoivan keskittymän luomista tutkimusta laajempaan kokonaisuutena.

Perusta, jonka varaan voi rakentaa

Merialalla ja merentutkimuksessa Suomella on pitkät kunniakkaat perinteet. Maamme oli jo runsaat 100 vuotta sitten Kansainvälisen merentutkimusneuvoston perustajajäsen ja 50 vuotta sitten UNESCO:n alaisen Hallitusten välisen meritieteellisen komission perustajajäsen. Itämeren alueella Suomi on ollut kansainvälisen yhteistyön merkittävin rakentaja jo eri yhteiskuntajärjestelmien aikaan, jonka ansiosta Suomi on Itämeren suojelukomission HELCOM:n pysyvän sihteeristön isäntämaa. Itämeri on yksi maailman liikennöidyimpiä merialueita ja luonnonoloiltaan haavoittuvainen murtovesimeri. Suomella on ainoana Itämeren maana intressi Itämeren tutkimukseen kokonaisuutena, koska maamme sijaitsee molempien suurten lahtien rannalla ja Suomenlahti on varsinaisen Itämeren suoranainen jatke. Suomi on myös maailman mitassakin merkittävä saaristovaltio.

Kansallisen EU- meripolitiikan ja Suomen meriklusterin tukeminen

EU:n yhdenmetyt meripolitiikan kansallinen toimeenpano, ”sininen kasvu”, turvallisuuskysymykset, merensuojelu ja luonnonvarojen hyödyntäminen edellyttävät korkeatasoista monitieteistä merentutkimusta, jonka tuloksia voidaan soveltaa myös muualla maailmassa, ja aivan erityisesti kylmillä merillä, joiden merkitys on vahvassa kasvussa ja joiden merellisen ympäristön suojelu edellyttää kylmien merien ekosysteemien syvällistä tuntemusta. Merentutkimus ja meriteknologia ovat tärkeitä arktisen osaamisen ja tutkimuksen ylläpidossa ja kehittämisessä.

Erikoistuminen ja vahva osaaminen ja asiantuntemus kylmistä ja jäisistä meristä ovat Suomen valtteja myös meriteollisuudessa. Ilmastomuutoksen myötä kysyntä Arktisilla alueilla käytettävästä tekniikasta lisääntyy. Yhdistämällä luonnontieteellistä, teknistä ja yhteiskuntatieteellistä merentutkimusta merivalvonnan, öljyntorjunnan ja meripelastustoimen sekä muuta merellistä toimintaa kattavaan keskittymään, Suomi voisi pyrkiä profiloitumaan myös erikoistekniikan globaalisti johtavana toimijana. Tämä edellyttäisi esimerkiksi luonnontieteellisen merentutkimuksen kokoamista laajemmin eri laitoksista (Ilmatieteen laitos, Suomen ympäristökeskus, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Geologian tutkimuskeskus) kuin asiantuntijaryhmä esittää.

Itämeri-yhteistyön koordinaatio ja osaamisen vahvistaminen

Tasavallan hallitus on asettanut tavoitteekseen Itämeri-yhteistyön koordinaation parantamisen. SMT näkee, että vahvan monialaisen merikeskuksen perustaminen palvelisi hallituksen tavoitetta kansainvälisesti erityisen uskottavalla tavalla ja tukisi samalla suomalaista meriklusteria kokonaisuutena. Mereen liittyvän eri alojen tutkimuksen kytkeminen läheisesti yhteen käytännön merialan toiminnan kanssa muodostaisi luontevan rajapinnan tutkimuksen ja tilaajatahon välille.

Merentutkimuksen alalla tämänkaltaisen rajapinnan luominen olisi erityisesti sopusoinnussa EU:n yhdenmetyt meripolitiikan tavoitteiden ja EU-tason toimeenpaneuvien rakenteiden kanssa. EU:n yhdenmetyt meripolitiikan ensisijainen tavoite on merten ja valtamerten kestävä käytön maksimointi siten, että meritalouden ja rannikkoalueiden talouskasvu on mahdollista. Toinen tärkeä tavoite on meripolitiikan osaamis- ja innovaatiokannan vahvistaminen.

Meritieteen, -teknologian ja -tutkimuksen avulla on mahdollista analysoida, miten ihmisen toiminta vaikuttaa merten järjestelmiin, ja löytää ratkaisuja ympäristön pilaantumisen ja ilmastonmuutosvaikutusten lieventämiseksi ([KOM\(2007\) 575](#) lopullinen).

Ympäristönsuojeluvaatimusten kiristyminen merenkulun alalla edellyttää uusia innovaatioita ja luo myös uusia taloudellisen toiminnan mahdollisuuksia. Suomen tulisi olla tämän ”sinisen talouden” etujoukoissa ja varmistaa osaamisensa ja edellytyksensä kehittää uusia puhtaampia tekniikoita ja niiden kaupallisia sovelluksia.

Merentutkimus kuuluu tutkimusaloihin, joilla toimiminen edellyttää kallista tutkimusinfrastruktuuria. Tutkimusalukset ovat suhteellisen kalliita rakentaa ja ylläpitää, mutta niillä on tutkimuksen lisäksi myös kansalliseen profiiliin myönteinen vaikutus. Meri on rakenteille ja tutkimuslaitteille hyvin ankara ympäristö jonka takia merta mittaavilta laitteilta edellytetään erinomaista mekaanista ja kemiallista kestävyyttä. Itämeren piirissä ollaan tilanteessa, jossa Ruotsin tutkimusala on poistunut käytöstä, saksalaiset tutkimusalukset operoivat pääasiassa Itämeren ulkopuolella ja muilla mailla on käytössään pienempiä aluksia, jotka eivät tee tutkimusta koko Itämerellä. Suomella olisi juuri nyt kysyntää koko Itämeren avomeriseurannan hoitajanakin.

Merentutkimuksen kokoaminen

Merentutkimuksen sijoittuminen useisiin laitoksiin heikentää SMT:n näkemyksen mukaan merentutkimuksen kokonaistehokkuutta. Yhdistämällä alaa asiantuntijaryhmän esitystäkin laajemmin, voitaisiin edistää merta koskevan kokonaisnäkemyksen kehittymistä, tutkimusaluksen ja merentutkimusinfrastruktuurin käytön tehokkuutta, merentutkimuksen tietojärjestelmien kehittämistä kansainvälisten suuntaviivojen mukaisesti ja parantaa tietojen ja merta koskevan informaation saatavuutta kansalaisille ja liike-elämälle. Merialan keskuksen myötä myös muiden merellisten toimijoiden kuin tutkijoiden osallistumista merellisen havaintotoimintaan voitaisiin tehostaa. Nykytilanteessa merentutkimuksen ollessa aikaisempaakin enemmän hajallaan esimerkiksi tutkimusala Arandan käyttömäärät ovat selvästi pienempiä kuin aluksen varhaisvuosina. Alunperinkin niukkoja henkilöresursseja on siirretty pois merentutkimuksesta, merentutkimushenkilökunta on hajautettu eri organisaatioiden eri osiin, tietojärjestelmät ovat hajaantuneet ja kansainvälinen yhteistyö on eräissä suhteissa hankaloitunut. Merentutkimuksen organisaatiomuutoksen yhteydessä hukattiin huomattavassa määrin tutkimukseen osoitettuja resursseja hävittämällä muutaman vuoden käytön jälkeen valtion uusimmat kalliilla rakennetut erikoislaboratoriot. Myös kansallisen merentutkimuskirjaston lakkauttamista on pidetty valitettavana ratkaisuna.

Asiantuntijaryhmän esitys Ilmatieteen laitoksen ja Suomen ympäristökeskuksen yhdistämisestä on merentutkimuksen kannalta perusteltu, mutta ei SMT:n mielestä riittävä ratkaisu. Esityksessä perustellaan laitosten yhdistämistä hydrologian, ilmastonmuutostutkimuksen ja merentutkimuksen avulla. SMT pitää hydrologian liittämistä ilmatieteen yhteyteen luontevana, koska sellaisesta on paljon esimerkkejä maailmalta. Samoin ilmastonmuutostutkimuksen

kokoaminen yhteen eräiltä osin on hyvin perusteltua. Kuitenkin kalantutkimuksen ja merigeologian jääminen erilleen muusta merentutkimuksesta olisi alan integraation kannalta valitettavaa ja jättäisi huomattavat merialojen synergiaedut tavoittamatta. Merten kalakantoihin kohdistuvassa tutkimuksessa merentutkimusalueen käyttö on välttämätöntä.

Esimerkiksi Saksassa on muutama erityisen vahva merialan keskittymä, jotka ovat kuitenkin paljolti suunnanneet toimintaansa valtamerille. Suomeen voisi rakentaa vastaavan Itämereen painottuvan keskittymän, jolle olisi tämänhetkisessä kansainvälisessä merentutkimusympäristössä hyvin tilaa. Viime aikoina esimerkiksi Ruotsin asema Itämerentutkimuksessa on jonkin verran heikentynyt mm. tutkimusalueen puuttumisen myötä. Suomella olisi nyt mahdollisuus nousta Itämerentutkimuksen johtavaksi maaksi.

Uudistuksesta yleisesti

Asiantuntijaryhmän esityksessä arvioidaan, että suuret yksiköt olisivat parempia kuin pienet. Joissakin suhteissa niin varmaan on erityisesti, jos toiminta keskittyy yhdelle alalle. On myös kokemuksia siitä, että pieni organisaatio voi olla tehokas ja palvella yhteiskuntaa jopa paremmin kuin suuri. Suuressa organisaatiossa toiminta joudutaan joka tapauksessa organisoimaan pieniin toimintayksiköihin. Rakenteesta johtuen yksiköt ovat yleensä erikoistuneita. Uudistuksen tavoitteiden toteutumisen varmistamiseksi perustettavien uusien suurten tutkimuslaitosten rakenteen tulisi sisältää pienemmille mittakaavoille sovellettuja ketteriä ja hyvin fokuoituja osaorganisaatioita. Tämänkaltaisten rakenteiden syntyä ei ehkä tulisi jättää yksin tutkimuslaitosten oman harkinnan varaan vaan velvoite niiden huomioimiseen tiettyjä erityisaloja koskien tulisi sisällyttää jo valtioneuvoston periaatepäätökseen. SMT:n mielestä tämä tulisi erityisesti kysymykseen, jos uudistuksessa rajoituttaisiin osaratkaisuihin kuten IL:n ja SYKE:n yhdistäminen. SMT kuitenkin korostaa mieluummin alakohtaisten laitosten synnyttämistä.

Mietinnössä korostetaan yliopistojen ja tutkimuslaitosten yhteistyön tärkeyttä ja kehittämistarvetta. SMT on samaa mieltä. Merentutkimuksen alalla yhteistyö tutkimuslaitosten ja yliopistojen välillä on aina ollut paitsi välttämätöntä myös hyvää, koska yliopistoilla ei ole ollut tutkimusinfrastruktuuriin eikä opetushenkilöstöön riittäviä voimavaroja. Tutkimuslaitosten henkilökuntaan kuuluvat dosentit ovat olleet yliopistojen opetuksen tärkeä, usein jopa keskeinen, voimavara, tutkimuslaitosten tietovarannot ovat olleet yliopistojen ja niiden opiskelijoiden käytettävissä ja yliopistoilla on ollut mahdollisuus käyttää tutkimusalueita käytännössä lähes kuluitta tutkimuslaitosten kustannuksella yhteistyön merkeissä.

SMT yhtyy asiantuntijaryhmän käsitykseen, että päätöksenteko tulee pohjata todennetulle tutkimustiedolle. Näin on merentutkimuksen alalla huomattavassa määrin toimittukin. SMT katsoo, että valtion tutkimuslaitosten ja tutkimusrahoituksen uudistuksen tulee myös perustua hyvin tehdyille analyysille siitä, missä nykyjärjestelmä on vanhentunut tai jättänyt toivomisen varaa ja miten järjestelmää tulisi uudistaa. Mietinnössä näkemyksiä on paikoin perusteltu niukasti, jolloin ne jäävät helposti väitteiden tasolle.

Muutosvastarinnan vähentäminen

Valtion tutkimusjärjestelmän kokonaisuudistus on iso ja vaativa tehtävä. Sen hyvä onnistuminen edellyttää, että tutkimusyhteisö sitoutuu muutokseen ja innostuu siitä. Tutkimuslaitosten henkilöstö voisi muutosvastarinnan sijasta toimia muutoksen moottorina ja tarjota merkittäviä panoksia uudistustyöhön jos sen osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet taataan aidosti.

Eri laitosten yhdistäminen sellaisenaan on helposti muutosvastarintaa synnyttävä tekijä, koska omaan organisaatioon ollaan yleensä kiitettävästi sitoutuneita ja sitä puolustetaan. Esimerkiksi Merentutkimuslaitoksen lakkauttamisessa ja tutkimuksen jakamisessa kahteen suureen laitokseen oli pieneltä osin kysymys tästäkin. Suuressa kokonaisuudistuksessa voisi olla tehokkaampaan luopua kerralla kaikista olemassa olevista laitoksista ja ruveta rakentamaan niiden toimialoista uusia alakohtaisia kokonaisuuksia. Näin tutkijoiden sitoutuminen tutkimusalaansa kääntyisi muutoksen kukoistusvoimaksi. Tätä lähestymistapaa esimerkiksi Merentutkimuslaitoksen silloinen henkilökunta ehdotti alan organisointia muutettaessa.

Tutkimuksen rahoitus

SMT katsoo, että asiantuntijaryhmän esitys tutkimuksen rahoituksen uudelleen järjestämisestä ja erityisesti korkeintaan hallituskauden mittaisesta tutkimustoiminnan organisoimisesta sisältää riskejä, jotka edellyttäisivät tarkempaa analyysiä kuin esityksessä on tehty. Nykyisessä valtion tutkimusjärjestelmässä tutkimusta ohjataan vuoden sykleissä tulosohjauksen kautta ja lisäksi Suomen EU-jäsenyyden myötä tutkimuksen rahoitus on siirtynyt aikaisempaa huomattavasti enemmän kilpailtuun rahoitukseen. Mietinnön asettamat tavoitteet ovat siten jo osin toteutuneet. Ilmeisesti ministeriöiden tulosohjaus ei ole poliittiselle päätöksenteolle kuitenkaan ollut riittävän läpinäkyvää ja selvää.

Liian lyhytkantoinen tutkimustoiminnan organisointi sisältää riskin, , että pitkälle erikoistuneen tutkimushenkilöstön lyhytaikainen sitouttaminen voi heikentää valtion mahdollisuuksia henkilöstön rekrytoinnissa, koska tutkijoiden liikkuvuus ja poistuminen maasta voivat lisääntyä. Erikoistuneen henkilökunnan kouluttaminen ja verkostojen rakentaminen kestää vuosia.

Ympäristön seurantajärjestelmien turvaaminen vaatii pitkäjänteisyyttä ja sen tulisi jatkossakin olla yksi tutkimuslaitosten keskeisimmistä tehtävistä. Tutkimuksessa on kohdattu kansainvälisestikin ajoittain vakavia ongelmia siinä, ettei poliittiselle päätöksentekijälle ole tehty selväksi seurantajärjestelmien ajallisen ulottuvuuden merkitystä. Monet luonnon muutosprosessit ovat hitaita ilmiöiden luonnolliseen vaihteluun verrattuna ja lyhytaikainen seuranta ei välttämättä ole riittävää todellisten muutosten identifioimiseen. Tästä hyvänä esimerkkinä ilmastonmuutokseen liittyvä seuranta ja tutkimus. Seurantajärjestelmiä rakennettaessa on tunnettava ilmiöön liittyviä prosesseja ja varattava resursseja pitkäjänteiseen toimintaan, muuten yhteiskunta saattaa menettää koko toiminnan hyödyt.

Tutkimuksen ohjaus

SMT pitää myönteisenä ajatusta, että valtion tutkimuksen ohjaus siirtyisi nykyistä sektoriajattelua laajemmin yhteiskuntaa palvelevaksi. Kilpailtua tutkimusta lisättäessä, on kuitenkin varmistettava, että tutkimustarpeet määrää viimekädessä yhteiskunta eivätkä lyhytjänteiset taloudelliset intressit tai yksittäiset ulkomaiset asiantuntijat. Asiantuntijaryhmä korostaa sitä, että tilaajalla tulee olla myös valta päättää resursseista. Tutkimuksen kannalta asetelma on ongelmallinen. Tutkimuksen autonomiaa ei saisi tilaaja-tuottajamallissakaan vaarantaa niin, että tutkimuksen kohteet ja tulokset tulisivat suoraan tilauksen kohteiksi. Tilaajan asiantuntemukseen ja tilaajaosaamiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota ja tilaaja-tutkija vuorovaikutukseen on rakennettava hyviä käytäntöjä jotta varmistetaan tutkimuksen toteuttaminen molempia osapuolia hyödyttävällä tavalla. Yhteiskunnan budjettirahoitteinen tutkimus on periaatteessa yksityisestä intressistä riippumatonta ja sellaisena arvokasta. On myös otettava huomioon sellaisen tutkimuksen ihmiskunnan kulttuuri- ja sivistysperintöä rikastuttava merkitys, jolle ei ole välittömästi näköpiirissä tilaajaa tai taloudellista merkitystä ja tässä erityisesti yliopistojen roolia tulisi pyrkiä vahvistamaan.

Ennen kaikkea on otettava huomioon se, että vaikka päätöksenteon tulee perustua todennettuun tutkimustietoon, on päätöksenteossa useimmiten kysymys arvoista, ja niihin päättäjä tietojensakin valossa päätöksensä perustaa. SMT toivoo, että käsillä olevassa uudistuksessa kansallisen merentutkimuksen arvo ja potentiaali nähtäisiin kaukonäköisesti osana Euroopan laajuista kehitystä ja kansallista profiloitumista Itämeren alueen johtavana toimijana, jotta suomalainen yhteiskunta jatkossakin saisi yhä enemmän tarvittavaa monialaista ja luotettavaa meriä koskevaa tutkimustietoa. Osaamisen säilyminen pienellä tutkimusalalla sekä resurssien suotuisa kohdentuminen voidaan harkituilla päätöksillä nyt turvata pitkälle tulevaisuuteen.

Suomen Merentutkijat – Havsforskarna i Finland ry:n puolesta

Pekka Alenius
puheenjohtaja
pj@merentutkijat.fi

Riikka Hietala
hallituksen jäsen
info@merentutkijat.fi